

BU LAYIHƏ AVROPA İTTİFAQI
TƏRƏFİNDƏN MALIYYƏLƏR

COVCHEG

Slow Food®

BİOMÜXTƏLİFLİK

BİOMÜXTƏLİFLİK NƏ DEMƏKDİR, BİZİM GÜNDƏLİK QİDAMIZA
ONUN NECƏ TƏSİRİ VAR, VƏ BİZ ONU NECƏ QORUYA BİLƏRİK?

Slow Food®

Slow Food Foundation
for Biodiversity

Terra
madre

Redaktorlar

Serena Milano, Raffaella Ponzio, Piero Sardo

Əməkdaşlığı ilə

Francesca Baldereschi, Silvia Ceriani, Laura Drago, Azer Garayev,
Eleonora Giannini, Ursula Hudson, Marina Mainardi,
Ludovico Roccatello, Veronica Veneziano

Texniki və elmi rəhbərlik

Carlo Bazzocchi, Daniele Bigi, Sergio Capaldo, Mauro Cravero,
Silvio Greco, Federico Infascelli, Gwyn Jones, Paola Migliorini,
Luca Nicolandi, Cristiana Peano, Giovanni Perri, Andrea Pieroni,
Francesco Sottile

Tərcümə və redaktə

Charles Barstow, Simone Gie, Bess Mucke, Sara Silvestri,
Yaqub Zeynalzadə

Layihə və qrafika

Alessia Paschetta

Şəkillər

© Hilde Buer, Giuseppe Cucco, Giuseppe Fassino,
Oliver Migliore, Paolo Andrea Montanaro, Alberto Peroli,
Paola Viesi, Slow Food Arxivi, Azərbaycan Respublikası
Dövlət Turizm Aqentliyi

Çap

Maxofset çap evi - Bakı (Azərbaycan)

Naşr tarixi: Aprel 2019

MÜNDƏRİCAT

ÖNSÖZ

s. 4

İLK DƏFƏ, MÜŞAHİDƏ ET

s. 6

BİOMÜXTƏLİFLİK

s. 8

QIDA AĞACI

s. 13

ƏSAS ANLAYIŞLAR

s. 15

ƏLAVƏ MƏLUMAT

s. 22

ÖNSÖZ

BÖYÜK QAFQAZ DAĞLARININ BİOLOJİ MÜXTƏLİFLİYİNİN TƏQDİMATI

Tarixlər boyu Böyük İpək Yolunun bir hissəsi olan Azərbaycan özünəməxsus təbiət, fərqli mədəniyyət, qədim tarix və qida ən-ənələri ilə məşhur olan dadlı mətbəxi ilə fərqlənir. Xəzər dənizinin qərb sahilində və Cənubi Qafqazın şərq hissəsində yerləşən bu ölkə əlverişli coğrafi mövqeyinə malikdir. Ölkədə olan əlverişli iqlim şəraiti unikal agro bioloji müxtəlifliyin irsinə və müxtəlif gastronomik ənənələrin mövcud olmasına imkan vermişdir.

Azərbaycanın torpaq və iqlim şəraitinin təkrarolunmaz müxtəlifliyi burada genetik bitki resurslarının və heyvan cinslərinin zənginliyinə səbəb olmuşdur. Xalq tərəfindən seçilən bu məhsulların və cinslərin müxtəlifliyi gədim kənd təsərrüfatının ənənələrinə bağlıdır və onların qorunması vacibdir.

Böyük Qafqaz dağları layihənin diqqət mərkəzindədir. Dağlıq ekosistemlərinin və dağlıq ərazilərinin mədəni irsi böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu ekosistem global həyata dəstək verən sisteminin ayrılmaz hissəsi olaraq, çoxsaylı etnik qruplara və sərt yaşayış şəraitində ənənəvi həyat tərzlərini qoruyan yerli xalqlara məskunlaşmasını təmin etməklə yanaşı zəngin və unikal qida və sənətkarlıq mədəniyyətini qorumağa imkan yaradır.

Sözü gedən mədəni və ətraf mühit zənginlikləri və onların qarşılıqlı əlaqəsi bu ərazinin gizli gastronomik xəzinəsi olaraq möhtəşəm qida müxtəliflik irsini yaradıb. Əfsuslar olsun ki, hazırda bu müxtəliflik təhlükə altındadır. Keçmişdə fermerlər tərəfindən qiymətli yerli növlər və cinslər yaradılmışdır. Ancaq bunların bir çoxu ya müasir növlərlə əvəzlənir, ya da yox olma təhlükəsi altındadır.

Böyük Qafqaz dağları regionunun qorunub saxlanması və təşviq edilməsi üçün zəngin miraslara malikdir. Yerli məhsulların və ənənəvi reseptlərin yenidən kəşf edilməsi, bu ərazilərin və mədəniyyətlərin təşviq edilməsi üçün kanalların yenidən qurulması və yerli icmaların gələcəyi üçün yeni imkanların yaradılması deməkdir.

COVCHEG LAYİHƏSİ: REGIONUN QIDA MÜXTƏLİFLİYİNİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ TƏBLİĞİ

– Azərbaycanın Böyük Qafqaz Dağlarında icmalara aid dəyər zəncirinin gücləndirilməsinə aid COVCHEG layihəsi, ölkədə kənd təsərrüfatı və qida müxtəlifliyinin müəyyənəşdirilməsi və təşviq edilməsi üçün böyük imkanlar yaradır.

Layihə, kənd icmaları inkişaf modelini təşviq etməklə Böyük Qafqaz dağlarının ərazisində yerləşən kənd icmalarının iqtisadi bərpasına və rifahının artırılmasına yönəlib. Bu model aqro bioloji müxtəlifliyinin təminatı, iqtisadi inkişafı və yoxsulluğun azaldılmasını özündə əks etdirir. Sözü gedən üç elementin həyata keçirilməsinə nail olmaq üçün aqro bioloji müxtəlifliyinin ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi və düzgün idarəetməsi vacibdir.

Layihə beş pilot rayonu, onların arasında Şəki-Zaqatala və Dağlıq-Şirvan iqtisadi rayonlarında yerləşən - Şamaxı, İsmayilli, Qəbələ, Şəki və Qax rayonlarını əhatə edir.

Əsas məqsəd bu ərazilərdə yerli gastronomik ənənələrin və eyniliklərinin mənəvi qiymətinin artırılmasına, bioloji müxtəlifliyin və mədəni irsin qorunmasına, və həmçinin davamlı yaşayış imkanları potensialına töhvə verilməsidir. Nəticə olaraq layihə benefisiarların bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirilməsi ilə yanaşı, pilot rayonlarının xüsusi ərzaq zəncirinin inkişaf modeli və turizm məhsulları və ənənələrinin hazırlayacaq. Bu modelin gələcəkdə digər regionlarda istifadəsi nəzərdə tutulub. Uzun müddətdə layihə təbii ehtiyatlarının durumuna və sosial mühitin vəziyyətinə müsbət təsir göstərəcək, eyni zamanda layihənin işsizlik səviyyəsinə və miqراسiyanın sayının azaldılmasına, həm də ərazilərin dözümlüliyünün gücləndirilməsinə müsbət təsiri gözlənilir.

Bu buklet, Dad Qəmisini və Presidia ilə birgə, qida məsələsi ilə bağlı vacib konsepsiyalarının daha yaxşı anlaşılması üçün digər nəşrlərin tərkib hissəsidir. Buklet bioloji müxtəliflik, yaxşı, təmiz və adəlatlı anlayışları ilə yanaşı, Dad Qəmisinə məhsulların seçilməsi üçün pratiki məsləhətlər və qida bioloji müxtəlifliyinə aid olan tədbirlərin təşviqini özündə əks etdirir.

20 ildən artıq Slow Food öz Presidia və Dad Qəmisini layihələri sayəsində dünyanın bir çox ölkələrində kənd təsərrüfatı və qida bioloji müxtəlifliyinin təmin etməsi sahəsində konkret nəticələr əldə etmişdir.

Beynəlxalq Slow Food layihəsi - Dad Qəmisini, 150 ölkədə təhlükə altında olan 5000-dən artıq ərzaq məhsullarının kataloqlaşdırılması və onlara diqqət yetirilməsi ilə məşğuldur. Bu təşəbbüsə əsasən pilot regionlarında kiçik miqyaslı kənd təsərrüfatının təşviqi üçün böyük bir məlumatlandırma kampaniyasının həyata keçirilməsi planlaşdırılır.

Presidia artisan qida məhsullarını, yerli heyvan cinslərini, bitki çeşidlərini, ənənəvi əkinçilik və balıqçılıq üsullarını, yox olma təhlükəsi altında olan ekosistemlər və kənd landşaftlarını saxlamaq üçün layihələr toplusudur. Bu layihələr əməkdaşlığa, o cümlədən istehsalat qaydaları və məhsulların təşviq yollarının birgə müəyyən edilməsinə hazır olan kiçik miqyaslı istehsalçıları əməkdaşlığa cəlb edir. Onların əsas işi qədim biliklərinin saxlanması, davamlı təcrübələrin təşviq edilməsi və yerli sahələrin inkişaf etdirilməsidir.

İLK DƏFƏ, MÜŞAHİDƏ ET

“Ərzaq məhsullarının mühafizəsi hər zaman Slow Food şirkətinin fəaliyyətinin təməl daşlarından biri olmuşdur. İlk addımlar Dad Qəmisini layihəsindən başlamışdır, növbəti addımlar digər layihələrə də yol vermişdir. Dad Qəmisini üçün qida məhsullarının seçilməsi mühüm məsələyə çevrilmişdir. Assosiasiya öz həssaslığını itirsə, onun öz mənasını itirmək şansı da artır”.

Carlo Petrini

Slow Food sənin regionunu tanımaqdan başlanır, bu da qulaq asmaqdan, müşahidə etməkdən, dadmaqdan və regionunun dadlarını və təvəzlərini kəşf etməkdən ibarətdir. Bu hissələr və onları müşayiət edən maraqlar bizi digər bölgələrlə və ölkələrlə tanış edir: səfərin xatirəsini çörək, pendir və ya bal vasitəsilə yadda saxlamaq; digər ölkələrdə geniş şəkildə yayılan fikirləri, məhsulları və reseptləri convivia adlanan icmalar ilə mübadilə etmək.

Slow Food təşkilatının convivium-ı üçün bu convivium-un ərazisində geniş yayılan xeyirli, təmiz və ədalətli ərzaqları kəşf etməkdir. Keyfiyyətli, təmiz və ədalətli istehsalatçıların arasında pendirqayıranlar, çobanlar, arıçılar, çörəkçilər, fermerlər və digərləri aiddir. Yerli biliklərinin yazılması və paylaşılması üçün həm yaşlı nəsil ilə ünsiyyətdə olmaq, həm də kəndlərə qayıdan gənc sahibkarları tapmaq zəruridir.

Yerli qida mədəniyyətini xərtiləşdirmək heyranət və sürprizlər ilə doludur. Nəticədə, siz maraqlı kontaktlar siyahısını əldə edərək onları gələcəkdə müxtəlif hallarda istifadə edə bilərsiniz. Ənənəvi məhsulları Dad Qəmisinə əlavə etmək mümkündür. Bəzi istehsalatçılar bir yerə gəlmək ilə Presidium yarada bilərlər. Bir çox digər istehsalatçılar, Ark və ya Presidia meyarlarına cavab verməsələr belə Slow Food şəbəkəsində tam şəkildə iştirak edə bilərlər. Onların arasında müştərilərə yeni pendir növlərini bilavasitə satan gənc pendir istehsalatçıları; təzə tərəvəz yeşikləri çatdıran orqanik fermer qrupları; zibili təkrar emal edən və kənd təsərrüfatı heyvanlarının rifahını prioritetləşdirən və ətraf mühiti problemlərinə

diqqət yetirən heyvandarlıq ilə məşğul olan fermerlər. Əsası odur ki, istehsal prosesləri təmiz, dadlı və ədalətli şəkildə aparılsın, o da ki, istehsalçıların keyfiyyətə, ətraf mühitə və sosial ədalət prinsiplərinə diqqət yetirməsi deməkdir.

Belə qeyri-adi humanizmi, enerji və kreativliyi təmin edərək müxtəlif tədbirlərin hazırlanması mümkündür. Onların arasında, şam yeməkləri mərasimləri, yeməkləri dadmaq üçün hüsusi seminarlar, görüşlər, seminarlar və sairə. Eyni zamanda, müxtəlif kommunikasiya alətlərini inkişaf etmək (təlimatlar, istehsalatçılara həsr olunmuş veb saytlar, sosial şəbəkələrində müvafiq qruplarının yaradılması və s.), həmçinin layihələrinin irəli sürülməsi (Yer Kürəsi bazarları, məktəblərdə təhsil yönəmlili tədbirlər, xüsusi turist çıxışları və digərləri).

Aşağıdakı buklet bəzi əsas anlayışların daha rahat izahına dəstək üçün hazırlanmışdır. Bu anlayışların arasında bioloji müxtəliflik, dadlı, təmiz və ədalətliyin müəyyən edilməsi, eyni zamanda buklet Dad Qəmisinə məhsulların seçilməsinə, istehsalatçıların müəyyənləşdirilməsinə, Presidia və Yer Bazarlarının təşkil edilməsinə aid praktiki tövsiyələri özündə əks etdirir.

Xoş oxumaq, və Slow Food dünyasına zövq ilə dolu səyahət arzulayırıq!

BIOMÜXTƏLİFLİK

Başlanğıcından bəri Slow Food bioloji müxtəlifliyin müdafiəsini öz əsas vəzifəsinə çevirmişdi. Bioloji müxtəliflik nədir və bizim qida sistemində onun nə aidiyyəti var?

Bioloji müxtəliflik nisbətən yeni sözdür. Söz ilk dəfə 1986-cı ildə Vaşinqtonda entomoloq (Edward O. Wilson) tərəfindən istifadə edilmişdir. Təəssüflər olsun ki, o çox insanlara (ekoloqlar, biologlar və agronomistlər istisna olmaqla) çətin gəlir və böyük maraq doğurmur. Əslində, bu sadə bir konsepsiya olmalıdır, çünki mahiyyətində bu söz təbiətin, həyatın özünün və həyatın müxtəlifliyini müxtəlif səviyyələrdə - kiçik və ən əsas (genlər və bakteriyalar kimi) heyvan və bitki növlərinə qədər, ən mürəkkəb səviyyələrin (ekosistemlər) vacibliyini vurğulayır .

Bütün bu səviyyələr həm bir- biri ilə inteqrasiya edir, həm də bir- birinin təkamülünə təsir göstərir. Stanford Universitetində həyata keçirilmiş araşdırmalar bir ekosistemə daxil olan növləri və çeşidləri təyyarəni birləşdirən pərçinlərə müqayisə etmişlər. Bəzi pərçimləri götürsək belə, bir müddət təyyarə uşmağa davam edəcək və ciddi problemlər ilə üzləşməyəcək. Lakin vaxt getdikcə, struktur zəifləyəcək və müəyyən bir nöqtədə yalnız bir pərçinin çıxarılması (Ehrlich, Ehrlich, The Rivet Poppers, 1981) bütün sistemin sınımasına gətirib çıxaracaq. Bioloji müxtəliflik bitki və heyvanların iqlim dəyişikliyinə, parazitlər və xəstəliklər hücumlarına və ya gözlənilməz faciələrin uyğunlaşmasına imkan verən gələcək üçün bizim sığorta siyasətimizdir. Bioloji cəhətdən müxtəlif olan bir sistem, təhlükəli orqanizmlərə qarşı mübarizə aparmaq və öz balansını bərpa etmək üçün antikorrupsiya malikdir. Digər tərəfdən, məhdud sayda çeşidlərə (cinslərə) əsaslanan bir sistem çox kövrəkdir.

Məşhur nümunələrdən biri on doqquzuncu əsrin ortalarında İrlandiyanın Kartof Aclığıdır. 1845-ci ildə İrlandiyada kartof məhsuluna hücum edən göbələk, uzun illər boyu bütün kartof məhsulunu məhv edib, bir milyon yarım insanın ya ölümünə, ya da Birləşmiş Ştatlarına immiqrasiyasına səbəb olmuşdur. Bu faciənin yeganə səbəbi İrlandiyada yalnız bir növ kartofun becərilməsi və onun virus və göbələk xəstəliklərinin hücumuna həssas olması olmuşdur. Bundan sonra İrlandiyada

yetişdirilən kartof çeşidlərinin daha davamlığı, And regionunda fermerlərinin yetişdirdiyi minlərlə növ kartof çeşidinin sayəsində mümkün olmuşdur. Belə bir bioloji müxtəlifliyin mövcudluğu sayəsində kartof dünyanın əsas məhsullarından birinə çevrilmişdir. Bu hadisə insanlara genetik birliyinin təhlükəsi ilə bağlı ilk xəbərdarlıq idi, amma təəssüf ki, gözə dəyməz keçdi.

Planetin tarixində hər şey bir başlanğıca və sona malikdir və hər dövrdə bir çox növlər məhv olmuşlar. Lakin, keçmiş dövrlərdən fərqli olaraq, bu proses bizim yaşadığımız dövrdə dəhşətli bir dərəcədə keçir. Yalnız bir əsr müddətində 250.000-dən çox bitki növləri məhv olmuş və Vilsonun hesablamalarına əsasən, bitki növləri hər saat üç növ sürətində (ya da 27,000 növ bitkisi bir il ərzində) azalacaq (Wilson, The Life of the Variety, 1992). 2012-ci ilin yazında, nüfuzlu Exeter Universiteti tərəfindən uzun illər boyu keçirilmiş hərtərəfli araşdırma, Yer Kürəsində hal-hazırda altıncı kütləvi yox olma prosesinin (beşinci kütləvi yox olma prosesi 65 milyon il əvvəl dinozavrların məhv olunması ilə nəticələnmişdir) keçdiyini bəyan etdi (Sanders, Van Veen, Indirect commensalism promotes persistence of secondary consumer species, 2012). Amma, bu yoxa olma prosesinin keçmişdə olanlardan fərqi onun səbəbindədir. İlk dəfə olaraq Bəşəriyyət məsuliyyət daşıyır. İnsanlar yağış tropik meşələrini məhv etməsində, torpaqın üstündən asfalt çəkməsində, okeanlarda plastiklərin yığılmasında, geniş əraziləri monokulturlara çevirməkdə və sənaye kənd təsərrüfatı və bağçılıq sayəsində su və torpaqları kimyəvi məhsullar və gübrələrlə çirkəndirməsində davam edirlər. Lakin, insanın hər bir fəaliyyəti təbiəti məhv etmir. Aşağı sıxlıqlı əkinçilik və balıqçılıq təbii dünyanın kövrək tarazlığına hörmət edir. Kiçik miqyaslı fermerlər, çobanlar və balıqçılar torpaqın son mühafizəçiləridir. Onlar minilliklərlə öz eko-sistemləri ilə birlikdə və onların içərisində çalışmışlar və bu sistemlər dəyişdikcə kimi dəyişmişlər. Belə "yarı təbii" sistemlərdə "mədəni" və "təbii" anlayışlar arasında aydın bir fərq mövcud deyil – əsrlər boyu insanlar ekosistemləri formalaşdırıb və onların gündəlik həyatı ətrafdakı bioloji müxtəlifliyi əhatə edir. Yabani bitki və fauna ilə birqə süd və ya əti ilə seçilən bir çox ev bitkiləri və heyvan cinsləri də yox olacaq. FAO-nun məlumatına görə, yeməli bitki növlərinin 75% -i birdəfəlik itirilmiş hesab oluna bilərlər. ABŞ-da bu rəqəm 95% təşkil edir. Hal-hazırda bizim qidanın 68% kaloriyası üç taxıldan ibarətdir: buğda, düyü və qarğıdalı (FAO, The State of the World's Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, 1996). Lakin, bu taxıllar Hindistanda və Çində becərilən minlərlə sayılan düyü növləri və ya Meksikada yetişdirilən minlərlə qarğıdalı növlərinə yox, bir neçə iri beynəlxalq şirkətlər tərəfindən seçilmiş və satılan bir neçə hibrid növlərinə əsaslanır. Maşınlaşma müxtəlifliyin birinci düşmənidir. Sənaye kənd təsərrüfatının əsası uyğunluq və yüksək məhsuldarlıqdır, başqa sözlə monokulturların təşviqi. 1950-ci illərdən etibarən kənd təsərrüfatı istehsalı tədricən dünya bazarının ehtiyaclarına cavab vermək üçün seçilmiş növlərin və növlərin

az sayda asılı olmasına yönəldilmişdir. Onların fərdi ərazilərlə heç bir əlaqəsi yoxdur, əksinə, bu növlər bir çox mühitlərdə istehsal edilə bilər, hər bir rəftara və nəqliyyat üsuluna yaxşı müqavimət göstərə bilər və üstəlik vahid dada malikdirlər. Məsələn, fermerlər tərəfindən seçilən minlərlə alma növləri ilə müqayisədə, yalnız dörd kommersiya növü dünya bazarının 90% -ni təşkil edir. Bununla belə, bu növlər kənd təsərrüfatı sistemlərinin gələcəyi üçün böyük potensialı təmsil edir. Müəyyən sahələrdə aborigen və ya yerli tanınan növlər təbii və ya antropogen seleksiyanın nəticəsidir. Bu cür “torpaq irqləri” yalnız bitki və heyvanlar ilə məhdudlaşmır - pendir və qatıqın, o cümlədən pivənin hazırlanması yerli maya və bakteriya mədəniyyətlərinin növləri də vacibdir. Bütün bu növlər öz ərazilərinin ətraf mühit şəraitinə yaxşı uyğunlaşaraq kənddən gələn köməyə (su, gübrə və ya pestisida) ehtiyacları az olur. Onlar ‘standart’ torpaqlardan daha möhkəm və ətraf

mühit streslərinə daha davamlıdır. Bu səbəbdən belə torpaqlar hər hansı bir iqlim dəyişikliyinə aid strategiyasının əsas elementləridir. Onların yerli ərazilərində (səhralarda və dağlarda) inkişaf etmək potensialı bu torpaqları mühüm kənd təsərrüfatı resursuna çevirərək ərzaq suverenliyini təminində vacib alətə çevirir. Təsədüf deyil ki, bu növlər çox hallarda yerli icmanın mədəniyyətinə (ənənələr, reseptlər, biliklər, dialekt və s.) sıx bağlıdır.

Slow Food təşkilatının ilk addımlarından biri yerli bioloji müxtəlifliyin (həmçinin agro bioloji müxtəliflik deyilən) qayğısına qalmaq idi. Təşkilatın fikrinə əsasən, yalnız panda ayısı və ya Xəzər su itisi yox, həmçinin Qarakaçan qoyunları; yalnız edelveys gülü yox, eyni zamanda Bambergernin buynuzlu kartofunun qorunması zəruridir. Bununla yanaşı, bizim əsas iş istiqamətlərimizdən biri də kiçik miqyaslı istehsalçıların dünyasında, yabanı bioloji müxtəlifliyin davamlı idarə edilməsinin vacibliyi barəsində biliklərin artırılmasıdır.

Buraya balıq ehtiyatlarının və ya yarı yabanı otların və çəmənliklərin idarə olunması aiddir. Bitkilər və kənd təsərrüfatı heyvanları dünyanın bir neçə yerində (And regionunda kartof və pomidor ilk dəfə becərilmiş, Fertil Aypara regionu adlandırılan keçi və buğda, Asiyada badımcan və donuz və s.) əmələ gəlmişlər. Onlar dünyanı gəzdikdən sonra bizim planetimizin hər bir güşəsində öz yerlərini tapmışlar. Eyni zamanda, bu heyvan və bitkilər xüsusi dəyişikliklərə məruz qalaraq digər növlər ilə qatışaraq, ərazilər və icmalar ilə inteqrasiya prosesinə məruz qalmışlar və onların qida ənənələrinə böyük təsir göstərmişlər. And dağları regionuna yerli bitkiyə çevrilən pomidoru düşünün: bu tərəvəz növü okeanı keçərək müxtəlif Avropa ölkələrinin torpaqlarına uyğunlaşaraq, bir çox müxtəlif növlərə çevrilərək, Aralıq dənizinin simvolik yeməklərinə, onların arasında pizza, pomidor sousu ilə makaron, Yunan salata və gazpacho kimi məşhur yeməklərinin əsasını qoymuşdur. Kənd təsərrüfatının 10,000 illik tarixi zamanı fermerlərin xüsusi bilikləri mədəni

müxtəlifliyin və bir ərazinin ekologiyasını təsvir edən minlərlə növ və cinsin yaranmasına təkan vermişdir, bu da öz növbəsində qida müxtəlifliyinə həyat vermişdir. Sözü gedən müxtəliflik özünü form, zövqlər, qoxular, rənglər, reseptlər, hazırlıq və rituallarda göstərmişdir. Bu isə bir cəmiyyətin mədəniyyətini qorumuş və eyni zamanda müxtəlif, xoş və sağlam bir pəhrizi təmin etmişdir. Kiçik fermerin iş yeri də yüksək səviyyəli bioloji müxtəlifliyinə malikdir. Məsələn, yaradıcıları yarı təbii otlaqlar, çəmənliklər və meyvə bağları Avropanın bioloji müxtəlifliyinin tacında dünya miqyaslı əhəmiyyətli daşlardır. İnsan tərəfindən becərilmiş bu kimi bitki növlər Avropa Birliyinin Habitats Direktivinə (Oppermann, Beaufoy, Jones, Avropada Yüksək Təbiətin Qiymətləndirilməsi, 2011) əsasən hüquqi qorunmasını tələb edən bütün yaşayış yerlərinin 30%-i təşkil edir. Bruchmann və Hobohm bu növlərin zənginliyini xüsusi olaraq vurğulayırlar. Onların araşdırması göstərir ki, yalnız Avropada tapılan 2400 növ çəmənlik və otlar növləri fermerlər tərəfindən yaradılan və saxlanılan yarı-yabanı sahələrdə mövcuddur (Bruchmann, Hobohm, Halting the loss of biodiversity: Endemic vascular plants in grasslands of Europe, Grassland Science in Europe, 15, 2010).

Bəs bizim qıdamız ilə nə baş verəcək bioloji müxtəliflik məhv olsa?

Molnár Zsolt, 'yabanı' bioloji müxtəlifliyinin və onun yerli əkinçilik mədəniyyətinin mühüm tərkib hissəsinin olmasının əhəmiyyətini göstərmişdir. Transilvaniyanın Çik vilayətində yerli əhali 435 bitki növü seçə bilmişlər və onlardan 280 dənəsini adlandırılar; məlumatlı şəxslər onların 80% -ni adlandırma bilər, hətta məktəblilər bitkilərin 10-20%-i müəyyən edə bilirlər. Bu cəmiyyətlər tərəfindən tətbiq edilən kənd təsərrüfatı bütün landşaftı əhatə edir. Dad Qəmisinə yalnız bitki və heyvan növləri yox, həm də emal olunmuş məhsullar (pendir, qurudulmuş ət, çörək və şirniyyat növləri) aiddir. Əfsuslar olsun ki, bitki və heyvan bioloji müxtəlifliyi ilə yanaşı, iqtisadi, sosial və mədəni irs yoxa çıxır. Süd, ət, balıq, taxıl və meyvə kimi təzə qida məhsullarını qorumaq üçün emal olunmuş məhsulların

sayı sonsuzdur, dünyanın hər bir güşəsində nəsildən nəsildən keçən yaradıcılıq və sənətkarlığın möhtəşəm göstəricisidir. Kiçik bir dəyişiklik müxtəlif məhsulların yaranmasına yol verə bilər. Cəmi üç maddədən (süd, duz və koagulant) hazırlanan minlərlə pendir növləri mövcuddur. Və ya qurudulmuş ət çeşidlərində müxtəlif dad verən ətin qurudulması üçün istifadə edilən taxta və ya kəsmə texnikası səbəbdir. Qidanı dəyişdirən artisan üsulları çiy maddələrdən fərglənən xüsusi məhsulların hazırlanmasına imkan verir. Belə məhsullar yerli mədəniyyət barəsində məlumat verir və istehsalatçıları mövsulların dəyişilməsi və bazarda mövcud olan dəyişikliklərdən qoruyur.

Bazarın dəyişənliyini tərk edərkən xammal maddələrdən daha çox yerli mədəniyyətin hekayəsini izah edən xüsusi məhsulları əldə etməyə imkan verir. Çox hallarda yerli bitki və heyvan növləri onlardan hazırlanmış məhsulların təşviq edilməsi və satılması yolu ilə qoruna bilər (qurudulmuş ət və ya pendir bütün mal-qaranın cinsini, çörək isə xüsusi taxıl növünü xilas edə bilər).

Bu zəngin irsi qorumaq üçün Slow Food təşkilatı Dad Qəmisini yaratmışdır. Dad Qəmisini dünyanın müxtəlif güşələrində yaşayan cəmiyyətlərinin mədəniyyəti, tarixi və ənənələri ilə bağlı müxtəlif bitki növləri, heyvan cinsləri və artisan məhsullarını (çörək, pendir və qurudulmuş ət) özündə əks etdirir. Dad Qəmisini məhsulların kataloqudur, bununla yanaşı Slow Food istehsalçıları ilə birbaşa işləmək üçün Presidia adlanan başqa bir layihə yaradılmışdır.

Presidiaya daxil olan istehsalçılar məhv olma riski altında olan məhsulu (Dad Qəmisinə daxil olanlardan), itmə riski altında olan ənənəvi üsulu (balıqçılıq, heyvandarlıq, emal və ya əkinçilik) və ya təhlükə altında olan kənd ərazisi və ya ekosistemi müdafiyyə edirlər. Bioloji müxtəlifliyin qorunması, müdafiyyəsi və təşviq edilməsi üçün digər mühüm vasitələr ailələr, icmalar və məktəblər ilə birgə yaradılmış Slow Food bağlarıdır. Bundan əlavə, Slow Food təşkilatı kiçik istehsalçıları və istehlakçıları bir araya gətirmək məqsədi ilə Yer Bazarları kimi bilinən tədbirləri dünyada təşviq edir.

Bioloji müxtəlifliyi saxlamaq uğrunda aparılan mübarizə yalnız bir döyüş deyil. Bu planetin gələcəyi naminə mübarizədir. Biz hamımız, hər gün, yaşadığımız ərazidə nəşə edə bilərik. Gəlin artıq itirdiyimizə yox, xilas edə biləcəyimizə diqqətimizi yönəldək!

QIDA AĞACI

Slow Food üçün qida çoxtərəfli və müxtəlif aspektlərin bir biri ilə qarşılıqlı əlaqələr quran sistemdir. Bütün istiqamətlərə uzanan, dərin kökləri olan, qalın gövdəsi və yarpaqları, çiçəkləri və meyvələri ilə dolu böyük ağac təsəvvürə gətir. Ağacın kökləri bir bölgəyə, bir iqlimə, yüksəkliyə, bitkilərin xüsusi mozaika növlərinə və müəyyən miqdarda günəş şualarına bağlıdır.

Ancaq bölgə yalnız torpaq, iqlim və coğrafiya deyil. Bölgə həm də mədəniyyət, bilik və sənətkarlıq üsulları və onların landsaft, heyvanlar, məhsullar, bitkilər və s kimiləri ilə qarşılıqlı əlaqələndirilməsi deməkdir. Bu prosesin tarixi var və onun davamlığı kiçik miqyaslı qida istehsalının əhəmiyyətli bir hissəsidir. Qıdanın bütün istiqamətlərə doğru yayılmağa başlayan digər kökləri də mövcuddur: qida dilin, musiqinin, şeirin, ictimai marağın ifadəsidir. Bu köklər dərinir və səyahət edərək onlar digər ağacların köklərinə rast gələrək onları müxtəlif mədəniyyətlər, dillər və tarixlərlə əlaqələndirirlər. Bu yeraltı görüşlər bizim ağacımızı zənginləşdirir.

Köklərdən biz yuxarı qalxırıq. Ağacın gövdəsi keyfiyyətli istehsal üçün zəruri dəstək nümayiş edir: işçilər üçün ədalətliyin ətraf mühiti üçün təmizliyin göstiricisidir.

Sonra dad, qoxu, görmə qabiliyyəti, sensorikanı təmsil edən, çiçəkli və meyvə ilə dolu olan ağac budaqları gəlir. Onlar ənənəvi və ya yeni yemək bişirmə üsullarını təmsil edərək – bir sözlə qida prosesini zövqlü təcrübəyə çevirən faktorları əhatə edir. Yemək həm də vitamin və minerallar, proinlər, karbohidratlar və yağlar ilə dolu qidadır. Yemək fiziki və mənəvi balans deməkdir.

Slow Food, bütün bu elementləri balanslı bir bütövlük kimi qəbul edir.

Hər məhsul toxum, torpaq, mədəniyyət, ekoloji və sosial davamlılığını, qidalanma və dadı təmsil edir.

ƏSAS ANLAYIŞLAR

Ekosistem

Ekosistem bir-biri ilə və ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqədə olan bitki və heyvan orqanizmlərinin, insan daxil olmaqla, quruluşudur. Ekosistemlərə, məsələn, sahilyanı ərazilər, çay, meşə və ya otlaq daxildir. Hər bir ekosistem öz balansını qorumağa çalışır. Əgər bu tarazlıq pozulsa, ekosistem təzə mühitə uyğunlaşır. Soyuq ölkədə yerləşən gölün tərkibində əraziyə uyğunlaşdırılmış bitkilər və heyvanlar var. Amma iqlim dəyişikliyi baş verərsə, bəzi növlər yeni iqlimə daha çox adaptasiya edə bilməmiş kimi onları əvəz edəcək. Ekosistemin tarazlığı müxtəlif insan fəaliyyəti (torpaq, su və ya havanın çirklənməsi, su yollarının dağıdılması, həttindən artıq tikmə fəaliyyəti, xarici növlərin tətbiqi, kənd təsərrüfatı fəaliyyəti və s.) nəticəsində dəyişdirilə və ya məhv edilə bilər. Bəzi ekosistemlər insan fəaliyyətinin nəticəsidir. Məsələn Avropanın əkinçilik ərazisi müxtəlif növ otlaq və çəmənlikləri ilə fərqlənir. Onların arasında, Aralıq dənizində bitən kolpanlar, Antlantik batıqlardan tutaraq Baltik dənizi ərazisində böyüyən çox ağaclı otlaqlar Baltik, həmçinin zeytun, şabalıd və meyvə bağları. Bəzi ekosistemlər insan fəaliyyətinin nəticəsində yaranır (antropoqen) və daimi idarəetməyə məruz olur.

Yarı-yabanı

Yarı yabanı vəqetasiya təbii yaşayış sahələrinə eyni olan bioloji proseslərini və növ tərkibini özündə əks etdirir. Lakin, onun saxlanması insanın fəaliyyətindən asılıdır. Məsələn, Avropanın yarı təbii kənd təsərrüfatı sahələrinin əksəriyyəti müxtəlif iri otlaq və çəmənliklərdən ibarətdir. Onların arasında, Baltik ərazisində yerləşən batlıqlar və ağaclı çəmənliklərdir. Ənənəvi sayılan daimi bitkilər (zeytun və şabalıd meşəçikləri, meyvə bağları və s) onların qoca ağac olmasına

Növlər

Bir növ (cins) aralıqlaşa bilən və məhsuldar nəsilin yarada bilən bir orqanizmlər qrupudur. Hər növ genetik cəhətdən başqalarından fərqlənərək eyni zamanda öz növlərinin morfoloji xüsusiyyətlərini (güllərin rəngi və forması, meyvələr, yapraqlar, qönçələr və s). Heyvanlara gəldikcə bu xüsusiyyətlər özlərini buynuz, quyruq və s ifadə edir. Əsrlər boyu növlər qruplarının tərkibində olan fərdlər müxtəlif mühitlərə uyğunlaşmaq üçün faydalı xüsusiyyətləri inkişaf etmək

üçün evolusiya prosesində iştirak etmişlər. Məsələn, sərt ərazidə yaşayan mal-qara burada ot tapmaq üçün qısa, kobut ayaqlar, qalın dəri və kiçik boyu ilə fərqlənir. Arid iqlimdə bitən bitkilər su çatışmazlığı dövründə hətta meyvə vermək qabiliyyətini inkişaf etmişlər

Alma bir növdür, Qızıl Əhməd alması isə Azərbaycana məhsus tipik olan cinsdir; qoyun bir heyvan növüdür, Kempen qoyun isə Hollandiya cənubuna tipik olan bir cinsdir.

Vəhşi (təbii şəkildə inkişaf edən) növlərə gəldikdə, onların əkilməsində və yetişdirilməsində insan müdaxilə eləmir. Buna görə də burada biz cins və ya çeşidlərdən yox, növlərdən danışırıq. Məsələn, baobab bir növdür və onun xüsusi çeşidləri mövcud deyil. Lakin insanlar baobabın müxtəlif ekotiplərini və növlərini seçərək onları becərməyi başlaya bilərlər.

Ümumi adlardan başqa hər bir bitki və heyvanın elmi adı mövcuddur. XVIII-ci əsrdə İsveç botanisti Carl Linnaeus, orqanizmləri müəyyən etmək üçün bu gün kimi istifadə edilən üsulu təklif etmişdir. Adlandırma prosesini asanlaşdırmaq və qarışıqlığın qarşısını almaq üçün Linnaeus hər bir növə iki ad qoymasını təklif etdi: iki Latin ifadəsi, böyük hərifdən başlayan birinci söz cinsi göstərir, kiçik hərif ilə başlayan ikinci söz növləri bildirir.

Növlərin bəzi nümunələri: Alma: *Malus domestica*; Kartof: *Solanum tuberosum*; Keçi: *Capraircus*; Qoyun: *Ovis aries*.

Becərilən çeşidlik

Çeşit - morfoloji, fizioloji, kimyəvi və keyfiyyət xüsusiyyətləri ilə aydın şəkildə fərqlənən əkin bitkiləridir. Çeşit stabil olur və fərqli xüsusiyyətlərini hətta reproduksiya prosesi zamanı (toxum vasitəsilə və ya vegetativ yolu ilə) qoruya bilir.

Ənənəvi və ya yerli növlər yaxşı müəyyənləşdirilə bilər və əksər hallarda yerli ad daşıyırlar. Bu isə fərdi fermerlər və ya icmaların seçmə prosesi ilə bağlıdır və xüsusi

sahənin ətraf mühit şəraitinə yaxşı uyğunlaşma ilə xarakterizə olunur. Nəticədə onlar daha sərt, stresə qarşı davamlı və su, gübrələr və s. kimi xarici köməyə bağlı deyilər. Onların cəmiyyətin mədəniyyətinə (ən-ənələr, reseptlər, biliklər, dialektlər) sıx əlaqələri var. Məsələn, bəzi yerli növlər arasında Carla alması (İtaliya), Oland Adasında bitən qəhvəyi lobyə (İsveç), Lorient kələmi (Fransa) və Akkajidaikon turpu (Yaponiya) qeyd etmək olar.

Avropada yerli növlər normal olaraq milli reyestrlərə (avtomatlaşdırılmış rəsmi Avropa kataloquna), yerli nazirliklər, regional hakimiyyət orqanları və digər ictimai qurumlar tərəfindən qeydiyyatda alınirlar. Onlar həmçinin elmi qurumların, assosiasiyaların və ya fərdi vətəndaşların və şirkətlərin tələbləri ilə (regional hakimiyyət orqanının və ya müvafiq rəsmi orqanının icazəsinin olması şərti ilə) qeydiyyatdan keçirilə bilər. Çeşidlər qiymətləndirmə müddəti bitdikdən sonra qeydə alınır. Qeydiyyat ictimai qorunma vasitəsi olaraq patentdən fərglənilir. Patent təşviq materialının istifadəsinə və satışına inhisar icazə verən fərdi qeydiyyatdır.

Bitki ailəsi (Ekotip)

Ekotip kiçik ölçülü və genetik olaraq xüsusi əraziyə adaptasiya olunmuş cinslərin arasında bir ailədi (adətən toxum vasitəsi ilə reproduksiya olunur).

Bu anlayış doğma müxtəlifliyinə (və ya kultivara) bənzəyir. Ekotiplərin fərgi ondadı ki, onlar sabit və müəyyənlaşmış, spesifik genetik şəxsiyyətinə malik deyilər. Lakin onlar becərilmiş bioloji müxtəlifliyin qorunması üçün çox vacibdir. Gələcəkdə, kifayət gədər tədqiq olunsalar və düzgün seçilmiş olunsalar, onlar çeşid təsnifatına daxil ola bilər. Məsələn, Sibillini dağlarından olan çəhrayı almalar İtaliyanın Marche regionunda bitir.

However, particular populations are very important for the protection of cultivated biodiversity. In the future, if they are adequately studied and well selected, they may enter into the classification of a cultivar. An example of a domesticated plant population is the pink apples from the Sibillini mountains in Le Marche, Italy.

Cins

Cins konsepsiyası təbii elmlər dünyasında ən mübahisəli məsələlərdən biridir. Cinsin müəyyənləşdirilməsi və təyin edilməsində fermerlərin mühüm rolu var. Mal-qara cinsi yalnız bir qrup fermerlər tərəfindən tanınmasından sonra cins kimi qəbul edilir. Alim Jay Lauren Luşun sözlərinə görə, məsələn, “heç kəsin bu anlayışa elmi dəyər verməsi icazəsi yoxdur. Bu fermerlərin sözüdü və biz onu belə qəbul etməliyik”. Beləliklə, cins təyin edilmiş və müəyyənləşdirilmiş xarici xüsusiyyətlərə (dəri rəngi, baş, buynuz, quyruq ölçüləri və s.) malik olan eyni növə aid olan ev heyvanlardan ibarət qrupdur.

Cins o zaman yerli təyin edilə bilər ki, onun xüsusiyyətləri inkişaf və ya zamanla təbii şəkildə adaptasiya etdiyi konkret bir sahəyə bağlı olduğu halda (mal-qara üçün, cinsin xüsusiyyətlərini özündə əks etdirmək üçün ən azı altı nəsil tələb olunur). Cinslərin bəzi nümunələri əsl Fransanın Midi-Pyrénées bölgəsində yerləşən Girs regionundan olan Mirandaise mal-qarası; İtaliyanın Piedmont bölgəsindən olan Saluzzo ağ toyuq; və Şimali Avropada sağ qalan ən qədim qoyun növlərindən olan və Norveçin şimal-qərb sahilindən gələn Villsau qoyunlarını qeyd etmək olar. Doğma və ya yerli cinslər yaşayan ərazilərin iqlim, coğrafi və sosial-iqtisadi şərtlərinə daha yaxşı uyğunlaşırlar və hətta ekstremal mühitlərdə daha az diqqət və daha az yem tələb edirlər. Cinsin rəsmi təyin edilməsi üçün o, qeydiyyatdan keçməlidir. Cinsin qeydiyyatı yalnız bir qrup fermerin tələbi ilə həyata keçirilə bilər.

Cinslər xüsusi ərazilərdə yaranırlar. Bəzi hallarda, onların bir sıra xüsusiyyətlərinin artıq dərəcədə faydalı olması zamanı onlar dünyanın digər hissələrinə ixrac olunur. Bir cinsin öz doğma ərazisində tükənmə təhlükəsi altında olması mümkündür. Lakin, eyni cins dünyanın digər bölgələrində rahat həyat sürə bilər. Məsələn, əsl İsviçerin St. Gallen kantonundan olan Toggenburg keçisini hal-hazırda bir çox başqa Alp bölgələrində tapmaq mümkündür. Dad Qəmisində cinsi ət, süd, pendir və ya qurudulmuş

ət kimi bir qida məhsuluna əlaqələndirilməsi vacibdir. Worldwatch List of Domestic Animal Diversity adında sənəd 2000-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) və Ətraf Mühit Proqramı (UNEP) tərəfindən ilk dəfə nəşr olunan və dünyada tükənmə təhlükəsi altında olan yerli cinslərin toplusudur. Hesabata əsasən, hər həftə dünyada insan tərəfindən yetişdirilən iki heyvan cinsi məhv olunur. Keçmiş əsrdə biz min cins itirmişik və qalan cinslərin üçdə birini (2000-dən çox) gələcək 20 ildə itirmə riski yüksəkdir. Bir cins məhv edildikdən sonra bərpa oluna bilməz. Ev heyvanlarının müxtəlifliyinə ən böyük təhlükələrdən biri heyvanların qlobal şimaldan qlobal cənuba ixracıdır. Bu ixrac hibridlərin yaranması ilə yanaşı sənaye dövlətlərindən gələn heyvanın daha produktiv olması səbəbindən yerli cinslərin əvəz edilməsinə gətirib çıxarır.

Heyvan növləri

Əhali eyni cinsdən və eyni xüsusiyyətlərə malik olan fərdlər qrupudur. Bir əhali az və ya çox dərəcədə homogen ola bilər. Necə ki cinslərin müəyyən edilməsində, burada da fermerlər mühüm rol oynayır. Onlar əhalini gözə görünən xüsusiyyətlər (dəri və ya lələk, ölçü, buynuz və ya quyruq və s.) və davranış (məhsuldarlıq, münbitlik və s.) əsasında təyin edə bilərlər. Əhali cins ilə əlaqədə ekotip və çeşid arasında olan münasibətinə bənzəyir. Əhali cinsdən daha zəif olaraq rəsmi qeydiyyatdan keçirilmir. Yerli əhali nümunələr arasında Kenyada məskunlaşan Mushunu toyuqu və İtaliyada yaşayan Roccaverano və Cilentana keçilərini qeyd etmək olar.

Yeni ticarət növləri və hibrid bitkiləri

Fermerlər həmişə bitkilərin seçmə prosesinə məsuliyyət daşıyıblar. Onlar bunu həm ərazilərin və bitkilərin məhsuldarlığı potensialına xüsusi diqqət yetirərək, həm də qarışıqlıq həyata keçirilən. Hibrid bitkilər müxtəlif cinslərdən götürülən genetik materialın birləşməsindən yaranan müxtəlif növ və ekotiplərdir. Hibridizasiya həm təbii olaraq, həm də insanın təsiri sayəsində yarana bilər (məsələn, genetik yaxşılaşdırma işləri zamanı).

Məsələn hal-hazırda bazarda satılan çiyələklərin əsas növlərinin əcdadı 1766-cı ildə Fransanın Brest şəhərində Amerika çiyələyi (*Fragaria virginiana*) və Louis XIV xidmətində çalışan mühəndis tərəfindən Avropaya gətirilən ağ çili çiyələyi (*Fragaria chiloensis*) qarışdırılması nəticəsində doğulmuşdur. Çili çiyələyin yalnız altı bitkisi altı ay davam edən dəniz səfərinə dözməmişlər.

1950-ci illərdən etibarən kənd təsərrüfatı istehsalı tədricən əsas diqqətini cins və növlərin azaldmasına yönəlmişdir. Bu işə dünya bazarında məhsulların bir mənbədən istehsal olunmasına, onları doğma ərazilərindən ayırmasına, onların kütləvi şəkildə müxtəlif mühit və iqlimlərdə istehsal edilməsi ucbatından bütün istehlakçılar üçün uyğun olması tələbatının yaranması ilə əlaqəlidir. Bunlar ticarət növləri hibridləri adlandırılır.

Məsələn, ticarət çeşidlərinin banısı olan Qızıl Ləzzətli almanın (Golden Delicious apple) müvəffəqiyyəti onun "asan" dadına malik olması və acı olmaması (bu alma şirin və ətirlidir) ilə bağlıdır. Bazarın ehtiyaclarını qarşılamaq məqsədi ilə yaradılmış bu kommersiya hibridlərin əksəriyyəti patentlərlə əhatə olunur. Belə bir durum fermerlərin və ya maraqlanan şəxslərin toxumları əldə etmələrinə və böyütmələrinə mane olmur. Patentin mənası odur ki, toxumlara ödənilmiş qiymətin bir hissəsi patent sahibinə məhsusdur (o, fərdi və ya ictimai şəkildə çıxış edə bilər).

Lakin, ticarət hibridləri becərərək fermerlərin edə bilməyəcəkləri yeganə bir məsələ var: onlar gələcək ildə istifadə etmək üçün öz məhsullarından olan toxumları toplamaq və saxlamaq imkanında deyirlər. Əslində, hibridlər aşağı sxem əsasında işləyirlər: alınmış toxumların F1 adlanan ilk nəslə ana nəsillərə nisbətən daha yaxşı olacaq və istənilən xüsusiyyətlərə malikdir.

İkinci nəsil (F2) isə F1-dən pis xüsusiyyətlərin birləşməsinə özündə əks etdirəcək. Buna görə fermerlər hər il yeni toxumlar almalıdırlar.

Heyvan hibridləri

Hibridlər birgə reproduksiya üçün kifayət qədər struktur və genetik bənzərliyi olan müxtəlif cins və ya alt cins valideynlərindən yaranan nəsildir. Eyni cinsin iki növü arasındakı interspesifik hibridlərin nümunələri arasında kişi eşşək və qadın atın birgə məhsulu olan qatır, qadın eşşəyin və bir kişi atdan əmələ

gələn hinny kimi heyvanları qeyd etmək olar. Adətən bu qarışıqlar steril nəsillərin yaradılması ilə nəticələnir. Hibridlər eyni növlər içərisində fərqli cinslər və populyasiyalar arasında əmələ gəlmələri halında, onlara intraspesifik, və ya cütləşdirilmiş heyvan deyirlər.

Belə hallar arasında Landrace və Large White donuzlar arasında və ya Friesian və Montbelliard mal-qaranın arasında olan çütləşməni qeyd etmək olar. Nəticədə valideynlərdə daha az inkişaf etmiş müəyyən aspektlər (bərklilik, güc, məhsuldarlıq və s.) hibridlərdə yaxşılaşır. Bu fenomen "hibrid enerjisi" kimi tanınır; hər iki cinsin mahiyyətcə ən yaxşı xüsusiyyətləri gücləndirilir.

Hər hansı bir heyvan yetişdiricisi bir cütləşdirilmiş heyvan yarada bilər, lakin ilk ardıcılıqdan əldə edilmiş xüsusiyyətləri ardıcıl nəsillərdə qoruyub saxlamaq çətindir. Cütləşdirilmiş heyvanların yaradılması müxtəlif səbəblər ilə bağlıdır. Məsələn, geoloji (növlər arasında bir cinsi yaxşılaşdırmaq və ya yaratmaq üçün) və ya hal-hazırda geniş şəkildə yayılan kommersiya məqsədləri üçün (ümumiyyətlə, heyvanları yalnız ət əldə etmək üçün yaradılması).

Bütün heyvan yetişdiriciləri cütləşdirilməni "kitabları tarazlaşdırmaq" üçün tətbiq edirlər. Məsələn, süd istehsalı ilə məşğul olan fermerlər yüksək süd istehsalı potensialına malik olan inəklərdə ehtiyac duyurlar. İnəklər kifayət qədər məhsuldar olmasalar, fermerlər onları artıq cütləşdirilmiş heyvanlar və ya başqa inək cinsləri ilə dövləndirmək qərara qalırlar (Belçikalı Blue inək bu məqsədə uyğun növlərdən biridir). Belə hallarda doğulan buzovların əti keyfiyyətli olur. Heyvandarlıq sahəsində cinslər və dövləndirmək ilə məşğul olan İri ixtisaslaşmış şirkətlər və transmilli təşkilatlar xüsusi heyvanların (adətən donuz və toyuq nəslinə aid olan quşların) əmələ gətirməsi üçün toxum istehsal edirlər. Reproduktiv nümunələr gizli saxlanılır və onların seçimlərindən irəli gələn toxum (sperma) şirkətin öz markası adı altında satılır. İri sənaye fermerlər xüsusi hazırlanmış kataloqdan spesifik göstəricilərə malik olan donuz toxumunu seçib ala bilərlər.

ƏLAVƏ MƏLUMAT

Kitablar

Marie-Monique Robin, "Monsatoya uyğun dünya" (The World According to Monsanto), 2009

Kitabda müəllif Monsanto şirkətini nümunə gətirərək müasir aqro-sənaye məhsulların və qenetik modifikasiya edilmiş.

Michael Pollan, "Omnivorun dileması" (The Omnivore's Dilemma), 2006

Qida məsələsinə gəldikcə insanların üzləşdiyi sual "Nə yeməliyəm?" deyil. İmkani olan insanlar hər bir mövsüm zamanı dünyanın hər yerindən gələn müxtəlif qida növlərini əldə edə bilərlər. Müasir zamanada əsas sual "Qida haradan gəlir və necə istehsal olunub" sualidi. Sözü gedən müəllifin digər kitabını, "Arzunun botanikası" (2001) da tövsiyyə edə bilərik. Kitabda bəzi bitkilərin istehlakına aid olan vəziyyət araşdırmaların əsasında insan və ətraf mühitin arasında olan incə qarşılıqlı əlaqəsi araşdırılır.

Yvonne Baskin, "Təbiətin işi. Həyatın müxtəlifliyi bizi necə dəstək olu" (The Work of Nature. How the Diversity of Life Sustains Us), 2005

Kitabında Baskin, bioloji müxtəlifliyin ekoloji sistemində oynadığı rolunu və onun itirilməsinin ətraf mühitə ola biləcəyi təsirini izah etmək üçün müxtəlif nümunələr gətirir.

Jared Diamond, "Tüfənglər, mikroblar və polad" (Guns, Germs and Steel), 1997

Niya görə bəzi populyasiyalar başqalarından daha inkişaf edib, Daymondun sözlərinə görə cavab coğrafi durum və kənd təsərrüfatında axtarmaq lazımdır. Dediklərini sübut etmək üçün müəllif kitabında kənd təsərrüfatı və heyvanların evcilləşdirilməsi tarixinin maraqlı məqamlar barəsində söhbət açır. Həmin müəllifin "Tənəzzül" adlı kitabını tövsiyyə etmək istərdik.

Rachel Carson, "Sakit Bahar" (Silent Spring), 1962

Kitabda pestesidlərin ətraf mühitə və xüsusi ilə quşlara olan təsirdən məlumat verilir. Kitabda müəllif kimya sənayesini yalan danışmaqda, dövlətləri isə bu yalanı qəbul etməkdə imtina edir. Kitab DDT-nin qadağan edilməsində mühüm rol oynamışdır.

Gary Paul Nabhan, "Yaşayış ərazilərin mədəniyyəti" (Cultures of habitat), 1997

Yerli yemək hərəkatının banisi, ekoloq və təbiət üzrə tarixçi Gari Pol Nabhan öz kitabında insan icmaların və təbii ətraf mühiti, və həmçinin mədəni müxtəlifliyi və bioloji müxtəlifliyi arasında əlaqəsi barəsində söz açır. İctimai protest və təhlükə altında olan bitki və heyvan növləri arasında əlaqəni başa düşmək üçün o, bir xüsusi ərazi ilə uzun zaman ünsiyyətdə olan cəmiyyətlərə diqqət yetirir.

Filmlər

Yann Arthus-Bertrand, "Ev" (Home), 2009

Luk Besson tərəfindən çəkilmiş və ətraf mühiti, bioloji müxtəlifliyi, kənd təsərrüfatı və iqlim dəyişməsi məsələləri əhatə edən sənədli filmidir. Film Dünya Ətraf Mühiti Günü zamanı 50 ölkəyə paylanmışdır. Filmi müxtəlif dillərdə burada izləyə bilərsiniz - YouTube

(www.youtube.com/watch?v=eoto5FC4gsM).

BU LAYIHƏ AVROPA İTTİFAQI
TƏRƏFİNDƏN MALİYYƏLƏŞİR

COVCHEG

Slow Food®

ANIMALS PROTECTION
PUBLIC UNION

National Association
of Rural Municipalities
of Azerbaijan

Bu sənəd Avropa İttifaqının dəstəyi ilə hazırlanıb. Sənədin matnina, və orada təsvir olunmuş tapıntılara və naticələrə yalnız Slow Food məsuliyyət daşıyır və Avropa İttifaqının nöqtəyi nəzarəti əks etdirmir.